

София, 21. X. 1942 год.

ГОДИНА ПЕТНАДЕСЕТА

ЛИТЕРАТУРЕНЪ ГЛАСЪ

СЕДМИЧНИКЪ ЗА ЛИТЕРАТУРА, ИЗКУСТВО, НАУКА И ОБЩЕСТВЕНИ ВЪПРОСИ

Редакторъ Д. Б. МИТОВЪ

3 ЛЕВА
БРОЯ

566

КОВСКИ ВЪ ЖИВОТА НА БРАТЯТА МИЛАДИНОВИ

ПО ПЪТЯ НА КУЛТУРНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО

От втората половина на 50-те години от миналия век, та до самата си смърт (9 окт. 1867 г.) Раковски се установява като „властител над мислите“ на своите съвременници. Непоклато е неговото господство особено в сръбските българските ученици в чужбина. Грамадата архива на Раковски, съдържаща тъй много писма и документи от работниците във всички краища на българската земя, свидетелствуват за огромното видение на „безумния мечтател“ върху умовите, сърцата и волята на поколението. Отъ него са били засегнати и двамата брата Миладинови.

До сега не са открити документи за лични връзки на Димитра Миладиновъ съ Раковски. Но любознатно е едно съзвучие на научните и политическите в думата: Въ едно свое писмо отъ 24 септ. 1857 г. до Кукучини, които го канят за учител въ града си, Д. М. им пише отъ Струга и следното: „Корять герцът (Ив. Х.) нашия славянско-славянски езикъ, единъ отъ най старите и най богатите езици, наричайки го варварски езикъ“ (разр. и — Ив. Х.). А основно положение въ научните постройки на Раковски е убеждение, че езикът на неговите прадеди не на последно, преработен на десетилетият герц, е старият български езикъ. „И за Д. М. славянски езикъ е старо-българският. Тази своя теория Раковски развива по-късно, за да може въ случаю да се предположи, че това убеждение у Д. М. може да иде отъ Раковски. Дали то не иде отъ двамата отъ някоя непозната извор, или пък не значи сичко въ себе си, това не знаемъ до него? Въ последния случай двамата се явяватъ изразители на една обща душевна настроеност, която независимо единъ отъ другъ ги довежда до еднакви убеждения и заключения. — По-късно вече Раковски е могъл да научи за Димитра Миладиновъ и за неговата борба съ герци и католици въ Кукучини, както и за неговото сътрудничество тамъ съ пратениците отъ Русия — Южаковъ, Рачинкин и др. Защото отъ начало — въ своята „Българска Дневница“ (1857 г.), самъ Раковски е русофил. По-късно следъ като Константина Миладиновъ заминуватъ за учи въ Москва, отъ него Димитръ е могъл да поузнава за Раковски поне толкова, колкото самъ Константинъ е научавал въ Москва. Раковски пък не е могъл да отминава дописките отъ Струга,

Димитръ Миладиновъ

Българдъ на известните родолюбци въ Битоля брата Робев, както и чрезъ представител на весника въ Согузъ Конст. Държавичъ — Династа отъ Воден, другар и старатникъ на Д. М. отъ времето, когато последниятъ работилъ въ Кукучини. Не току така Динката по-късно въ писмо отъ 6 юний 1861 г. съобщава на Раковски: „Нашиятъ еднородецъ Д. М. преди няколко дена полъ военна стража изприхта въ Цариград, не се знае съдбата на този нещастенъ мъжъ; само еднородецътъ българъ въ Цариградъ се погрудилъ да го отърветъ отъ погълтени чупасти. Страшно нѣщо е произволятъ и интригата.“

Нѣщо повече: между Д. М. и Раковски сѣ могли да бадатъ установени и по-прѣки връзки чрезъ Михаила Георг. Кара Феизски, представител на „Дун. лебелъ“ въ Битоля, както той може да се види отъ съобщението за отеждането на Д. М. желъзоваренъ въ Битолски тиници“ („Дун. лебелъ“ № 30 отъ 18 апр. 1861 г.). „Дунавски лебелъ“ е достигналъ чакъ въ Охридъ до зета на Дим.

Миладиновъ до Кузманъ А. Пасхалевъ (Шапкаръ). Последниятъ въ едно свое писмо отъ „за 3-го дена месеца жетвара (Юний) 1861 г.“ съ „принесъ“ отъ 19 Юния, адресирано „До урличинството „Дунавско Лебелъ“. Достъпаемому Г-му Г. С. Раковскому. Въ България, съобщава въ началото, че по-човѣкъ мѣ и изпратилъ писмо за Конст. Миладиновъ, както и „еаянъ отгласъ исписка съ спомоществатели за съметоето неговъ, и едно обявление за валинето съчиняна“. Арестътъ Шапкаревъ е взелъ отъ единъ отъ „отгласи“-тѣ, които Раковски, по мѣла на К. М., разпратилъ заедно съ своя вестникъ.

Връзките на Константинъ Миладиновъ съ Раковски сѣ прѣки и конкретни. Тѣ сѣ засвидетелствували въ няколко писма отъ К. М. и въ негози работи, обнародвани въ „Дунавски лебелъ“. Тѣзи връзки сѣ се продали и развили в рѣху почвата на едикъвите „мисли и чувства“, на едикъвите перни и устреми въ службата на своя народъ.

За да подполноже усилната на своя братъ Димитра въ борбата му съ католическата пропаганда въ Кукучини, въ духа на сложното се у Констан. убеждение на москвитскитъ славянофили за неразкаящата връзка между върата (православието) и народността (българската), Констан. Миладиновъ превежда увода къмъ книгата „Православни църковни братства въ Юго-западнѣтѣ Русскїи“ (1858 г.). Този преводъ бива веднага отнесенъ и прѣнаенъ въ цѣла България и въ Македония. Стигалъ е той и до Раковски (не може още определено да се каже, дали самъ К. М. му го е изпратилъ). Той се отнесе съ съ „благоклонности“ къмъ превода, поради помянатата на преводна изразена въ неговото „предисловие“: „...унята, подпомощенъ оновнѣтѣ отъ православието, униожителъ и народности-тѣ; ... кой искрено желаетъ да подкрепитъ народността тѣ, трѣбитъ да се стараетъ да поддържатъ православието-го“ (с. V). Раковски прѣвъ отпраща на К. М. писмо „плно отъ искрена и горещу любову къмъ отечеството ни“ (п. отъ К. М. отъ 8 ян. 1859 г. отъ Москва). Думитъ на 1859 г. въ пимото подкрепитъ К. М. въ намерената му и го подбуждатъ да се стараетъ „со по-големъ ревностъ“ за чини „секакви переводы“, за да отиде срещу изразеното отъ самия Раковски убеждение „да се запакимъ други тѣ български со нашето наречіе“. Понеже самъ Раковски е изказвалъ желание да се запознее и съ македонското наречіе К. М. му изпраща преводъ и отъ едно свое обявление въ руския в. „Парусъ“. Сякощо така му съобщава, че въ сѣ „Бъл. книжничъ“ въ Цариградъ ще бадатъ напечатани и неговия (на К. М.) собствени писни (съждо писмо).

Конст. Миладиновъ използва той съзвучие съ Раковски, за да разкрие мисли, чувства и интереси, които не са само лични неговии, но и неговитъ другари, на неговото поколение. Така, прѣдъ това свързване той е билъ „слушалъ много“ за Раковски, за неговото „бестрашно стремление купъ обилътѣ поля“, а за неговитъ „трудовий кой приносихте на жертвеннѣтѣ отъ отечеството со до градо сръчъ“. За него му е билъ писалъ и Вас Чолаковъ. Самъ К. М. логотвора е билъ чезъ само „Горски плтничъ“. Всички тѣзи признаци развивають голъмината на онова въздѣйствио, що е упражнявалъ Раковски и върху „Македонина тѣ“, неслъвна дошли въ Москва и чрезъ които К. М. е получилъ писмото отъ Раковски. При всички тѣзи обстоятелства много естествено се явява „намяреннѣ-то, що имаеъ К. М., отъ

давна“ да предложи на Р. „звѣловство“. Установено есе връзка, К. М. разкрива своитъ интереси, заедженія и убеждения; той моли Раковски да го „позарадва“ съ нѣкое свое съчинение, когато го издаде; задължава му се да „се печали“ (старее), за да удовлетвори „желаніето“ му; подканва го да запознае „погоръ“ „любознателитъ отъ нашѣтѣ словесности“ съ „голюмо“-то „събораніе отъ народни пѣсни“, за което чул, че го има; съобщава му, че самъ има „много Макед. пѣсни“,

Константинъ Миладиновъ

които искалъ да издаде „мало подканва“. Вичко тѣя откровену разкрява на Раковски, защото К. М. има убеждение, че сѣ нужди обедини усилия, почиващи на любови и довъріе; той ише: „и мѣ се чинитъ не ке бѣе безполезно, ако сите родолюбиви Болгары, обзбъжени мего бже со знакомого отъ братскѣ любови, оставякъ плоть непрекъснѣтъ противъ Грекоминн-тѣ“. Най-последо К. М. иска въ колко „многа солки“ (—спѣвъ — Ив. Х.) и мажъ има да се надвѣятъ, но сякощо така има въреносту въ победата на народа ни, занята правдата и истината сѣ на негова страна — Това сѣ настроеніе, убеждение, вѣра на цѣлото поколение, което се е потъвило да се влѣе въ редичитъ на Борнитъ за народни правдини.

Така щастливо установена, желаната връзка се задълбочава и разширява. К. М. ше е изпратилъ на Раковски тѣрде известията на Струга—Охридъ коледарска пѣсница „Сива-сива гълъбце (Василице), къде сѣ се освина“, която последниятъ е поставилъ на стр. 17 отъ своего „кратко разсказаніе върху тѣмниѣ и ложниѣ начина“ и въ връзка съ която, следъ като я е приспособилъ, възкликна: „Отъ тѣ Сива! нашъ старобожъ. Когато сѣ измѣнлива и си станалъ Василица, т. е. празникъ бога Сива, като ся сѣ приобърнулъ на Правдикъ Св. Василиа? Тѣ що ся славѣше по гори при студни извори и при Бѣль Дунавъ, дѣ ся пилаше а-рията (безсмертна вода) съ злати маши и ръсѣяде! А! сѣга въскъ сѣяни рождество Христово! Христосъ нашъ е сѣга по небеси и негова слава е по сякчъ земя!“ (Българско въ Охридъ Сурвакы). К. М. сякощо така е следѣлъ книжовнитъ работи на Раковски, като му съобщава отъ Загребъ въ п. отъ 12 февр. 1861 г., че въ кръва на своето пребиваване во Венна е видѣлъ неговата книга безъ да я има „време доста“ да я прочете. Раковски пък му праша дѣ брой отъ своята „газета“ (отъ Дун. лебелъ) — Ив. Х. и го моли да му намери и изпрати вѣжваща книга за пакма, за която К. М. разплатилъ „много люде“, но никой нѣможе да знае. Сякощо така прочелъ на тамошня якупъ, хвърятна Кукулевитъ (Сажчински) вестника на Раковски. Най-последо се абонира съкъ 3 месеца на „Дун. лебелъ“, както се задължава да се напиати на Раковски „кога ке сѣ бабгата,

т. е. кога отъ предборничнн ке събора пари“.

Раковски не само е получилъ по-сочената пѣсенъ отъ готвеніи отъ К. М. съборникъ. Когато вече прѣстижи къкъ неговото издание, К. М. извества за това прѣтежи си. И не само тѣу: последниятъ бива привлѣченъ къмъ ведно сътрудничество въ разпространеніи на книгата. Нему реакторътъ-издавателъ изпраща „отгласи“ — покани за предплатитъ, съ молба да бадатъ разпратени заедно съ „честно, отъ Вашъ листъ“ (съ Дун. лебелъ). Така ше е стигналъ единъ „отгласъ“ и до спомената въ началото К. Шапкаревъ. Раковски не се е ограничилъ само съ това: ше е обнародвалъ въ брой 20 отъ 7 февр. 1861 г. на своя вестникъ самия „отгласъ“. Почналъ сѣ еден „Забълшка“ подъ него „Учръла Дунавск. Лебелъ“, т. е. самъ Раковски, поема грижата да прѣрати на издателъ (—К. М.) полученитъ списци на „господа спомоществатели, кои ше якътъ бабгословеніи да сѣ подплатитъ на тѣкъ многополезна за народа ни книгъ“. Когато съборникътъ излязла, сѣ л. отъ 30/18 юний 1861 г., отъ Загребъ, К. М. изпраща на Раковски, да разладе 10-тѣ книги на спомоществувателитъ въ България, по една за Т. Икономова, а за Г. Панта Сретковича професора България, лиецъ. Този е сждитъ професоръ, който заедно съ Милоша Милоевичъ по-късно ставаетъ теоретикъ на най-необузданитъ сръбски шиноизмитъ. Последниятъ по-късно обявваа труда на двамата брата за съборникъ отъ сръбски народни пѣсни, преведени на български. „За услуга К. М. изпраща на Раковски „още едина бройка“ — Ив. Х.) за право на отгласъ тѣ, а чекъ отъ почтѣ и уваженіи единъ прѣтежи си моли го, да едина друга прѣтежи отъ мене покони“ (—подаркъ съ посвещение — изписъ — Ив. Х.) въ знакъ истиннаго прѣтежаванъ.

Въ писмото отъ 12 февр. 1861 г. — отъ Загребъ К. М. сякощо така разкрява и своята народностна позиция; той обяснява: „Вогласъ отъ ни Македония пазвахъ заплодъ България (какъ и трѣбитъ да пакъ), зашо во Бѣлъ Герцъ не распоряжаваше сосъ насъ ке пошви. Тие Македония сажаетъ на земи и неможеть даке тѣ ке бѣрѣтѣ како можитъ да ке гърчка. А тамошняте пошкѣ сѣ два милиона Болгари шо ке сториме? се запитва той. И правдѣвава, като си самъ прѣтежи сичко отговаря: „Неужели ще Болгари те ке бидѣтъ овчѣ, а ижеко гърчии да ни бидѣтъ овчари! Поиманиа тѣе времѣна, а Гърци-ке си останатъ само со сладкото имъ сѣчнѣ“. Въ служба на тѣдѣ пѣснѣ. Въ служба на своя съборникъ: К. М. той върѣтъ и своя съборникъ: К. М. смѣта пѣснитъ да сѣ разкрява (—разпространява) много мого България, поради което и обрѣкълъ цента за неговата „газета“ да филитна, а за во Турско уваженіи ладеситъ, или едина рубль“. Нѣщо повече: по този начинъ той сякощо че ше помогне да „опознаване“ (—запознаване — Ив. Х.) народотъ ни со наши те еднороденитѣ съборкы“, т. е. не само нашите соседни съборки хорвати и сърбитъ и но и „други те еднороденитъ наши“.

Конст. Миладиновъ разкрява съ Раковски и най-актуалния тогды за нашъ народъ въпросъ — меркантизма. Той много бѣе видѣлъ различитѣ теченія въ него, долази и сѣдѣтъ, които стоѣтъ задъ тѣхѣтѣ, тѣхитѣ и тенденциѣ, та пишъ: „Революционитъ нашъ“ въпросъ изѣтъ десѣка голема тежина, и неместно или ке сѣ запирѣтъ до какъ до сѣднѣ. Стрѣната на коя ке сѣ запирѣне не се предвѣтитъ. ... Той долѣтъ тѣхното отражение върху чинѣтѣ

владѣтели на Видинъ и цѣлата му област. Върѣтѣта бива разредѣнятъ Хасанъ ефедин, когато турцитъ наредѣха Гауръ-Хасанъ, зашто той не само не кѣжеше българитъ, но още ги и зачищавше отъ сѣщитѣтѣ се тѣвѣ дели-блани, стѣя отъ необуздани злодейци — турци. Освенъ тѣя главни отстъпници, които имѣха по-голямата частъ отъ воинството си отъ избрани юнаци българии, всички управителъ не окрѣжше или грѣдѣ бѣ стѣвалъ независимъ господаръ за себе си и разполагаше съ нѣредѣ, както сѣ чѣше; и тѣя нѣсѣха името дере-бѣво — независими господарѣ. Въ тѣхно число спадѣха и „младенитъ отъ Русия крымскѣ ханове, не които се бѣше дѣло имѣто султани и които влѣвѣяхе на полководнитъ мѣста по България, независими сякощо отъ турското правителство перѣди бабгосродството на семействата си.

Всѣни спахи
бѣше станѣлъ независимъ господаръ на мѣсто, което прѣтежаваше, както и всѣни малко по-субуденъ турчинъ! Българскитъ народъ бѣ изложенъ на обща ударъ на вѣрджалиитъ и на честнитъ злодействѣ които се вършеха отъ бѣснитъ войници на

отстъпничитъ, освенъ омиа бѣл горѣ, които бѣше се опичили въ отбрана си противъ вѣрджалиитъ, и омиа, ко то бѣха постѣпчили на военное службе при отстъпничѣ-турци.

Кърджалиискитъ чети и глчички, подиръ едно върлуване близу петдесѣте глчичи, почнаха да немаяватъ и най-последо се раздорѣха, освенъ едно голѣмо отъборнѣ-кѣно успѣ да прѣляно Старѣ-пленинѣ, съдъ предвѣзателството на Гущанѣ Али и неговия при Пазвантоугу въ Видинъ. Но по цѣла България отстъпаха горепоменатитъ отстъпничѣ-турци, дере-бѣгове, които, ако и да не напѣдѣхе яно, като кърджалиитъ на селата и градчицѣ ни, общи честитъ тѣхни злодействѣ прѣвъзъходѣха кърджалиитъ, зашоо кърджалиитъ ходѣха яно на личица, и нерѣдѣтъ бѣ взѣсъ прѣ тѣхъ добри мѣри за отбѣната си, но противъ тѣя не можѣше да бѣде сякошто, зашто тѣ бѣха навѣждема развѣснитъ съ нѣредѣ и немаява тѣсно и неиздаде отъом, отѣто народитъ се не пазше.

Г. С. Раковски

народно движение и забелязва :
... всетаки можѣха умни люде да
ръководатъ това стремление и да
го доведатъ до еденъ толикъ спа-
сителенъ пѣтъ".

Наредъ съ услугитѣ, за които
молн Раковски, заедно съ размѣ-
ната из съкровени мисли, К. М.
му се издължава и съ своето пое-
тическо сътрудничество: изпра-
тилъ му е за обнародване въ
„почтени отъ... листъ“ две свои
„пѣсни“... „ако је по направлението
му“. И наистина, Раковски е по-
мѣстилъ въ бр. 20/7 февръ 1861
г. на „Дунавски лебедъ“ тѣзи две
най-хубави на К. М. работи —
„Тѣга за югъ“ и „На чужина“.

Конст. Миладиновъ не се задо-
волява да сграници връзкитѣ си
само съ кореспондиране; той иска
и лично да се запознае съ Раков-
ски. Това оставялъ да направи,
когато щѣлъ да мине презъ Бѣл-
градъ на пѣтъ за дома (п. отъ 12
II. 1861 г.). Затова въ писмото си
отъ 18/30 VI. 1861 г. той пише на
Раковски да задържи паритѣ за
направенитѣ книги за подписи ши-
тѣ, докато стигне въ Бѣлградъ,
„кога ќе имаме добръ случай за
много потребности за наше то отечество да сѣ разговориме“.

Дали е могълъ да се срещне
съ Раковски, да се запознае съ
него и лично да разговаря, не е
известно. Едно, обаче, може да се
приеме, че въ Бѣлградъ Конст.
Миладиновъ е узналъ за препра-
щането на своя братъ въ Цариг-
радъ.

Установената близостъ и сър-
дечностъ между Конст. Мил. и
Раковски намира своя изривъ
както въ обръщенията на първия
къмъ втория, така и въ искреното
му възхищение отъ дейността на
последния. Въ единичното си и
най-ранно писмо отъ Москва К. М.
се обръща съ „Господине Г. С.
Раковскій!“, а въ първото си пи-
сно отъ 12. II. 1861 година
отъ Загребъ — съ „Почтени
мой приятелю!“ Въ последното
си писмо той му наризва своето
възхищение въ следнитѣ думи:

„Гледамъ, мой приятелю, досто-
хвалнитѣ ваши стремления за на-
шата бѣдина. Радяте; колку по-
вече радяте, тонку повече честите
народността ни, тонку по-високи
услуги правяте на жертвеникътъ
отъ отечеството ни, и толку по-
вече привлеклитѣ народната лю-
бовъ.“

„Коя денеска је нај-благата
и нај-благороднитѣ души“.

„забодричане, което има сми-
рѣнъ и на лично ръководно нача-
ло въ предстоящата дейность —
тѣжба на своя народъ.“

Разбира се, Конст. Мил. е дър-
жалъ братъ си Дмитра въ тече-
ние на дружбата си съ Раковски,
а може и да го е и свързалъ съ
сеге. Нѣмамъ по подробни издирва-
ния, може да откриятъ сътруд-
ничеството и на Д. М. въ нѣкое отъ
изданията на Раковски. Имайки
предъ видъ и тази близостъ, Кузм.
Шипкаревъ, зетъ на Д. М., ще
пише на Раковски подробно за дви-
жението на дѣда си отъ тъмни-
цата въ Битоля презъ Солунъ въ
Цариградъ съ молба да извести
Конст. Мил., „за да баратъ нѣкой
лекъ бедному си брату, кој за
никаква си вина, остиенъ заради
варада, страдатъ и той и окая-
ните му домочьдце . . .“ Задър-
жайки писмото си цѣли 16 дена,
„Правосъ“ отъ 19 юлия 1861 г.
той му разкрива нај-близкия вѣ-
реленъ поводъ за арестуването
на Д. М., като прави и своето
внушение. Шипкаревъ пише: „Ре-
чеша бѣдний Д. Х. Миладиновъ
редъ великитѣ заслуги каиъ на-
роду ни, а особено ради върното
му прѣстепейниѣ по Македонія за
да собератъ милостиня за новата
народна ни църква въ Цариградъ,
заради многутѣ, великѣ, заслуги
који заслужилъ нареду бѣдний Д.
Х. Миладиновъ је достоенъ за
особито внимание на Бѣлгарскитѣ
во Цариградъ Представители, кои
требигъ да се заузѣли, бѣлкъи за
освобождението му, но не је из-
лишно, мислимъ, да се подбудатъ

на това презъ вестника въ, или
чрезъ некое друго прилично сред-
ство."

Така сж се установили, разви-
вали, поддържали и затвърдявали
връзките между неспокойния „меч-
тателъ безумень“ отъ Котелъ и
„на Македония двата вѣрни сина“
отъ Струга, за да крачатъ бодро,
дружно и съгласно въ пътя на
отдайната скужба на своя народъ.

11. X. 1942 г.

ИВ. ХАДЖОВЪ